

Kaposi József

Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet

kaposi.jozsef@ofi.hu

A TARTALMI SZABÁLYOZÓK MÓDOSÍTÁSA A KÖZOKTATÁSBAN 2011

Tisztelettel és nagy szeretettel köszöntöm az egybegyűlteket!

Bevezetésként engedjék meg, hogy szóljak a Nemzeti alaptanterv alapelveiről. Az állam közszolgálati garanciáját kiterjeszti a tartalmakra is hosszú távon, ami azt jelenti, hogy mindenki egyaránt részesülhet a méltányosság, igazságosság értékében és országosan javulhat a tanuláshoz való hozzáférés mértéke. Hiszen tudjuk, hogy a magyar iskola-rendszer egyik hibája az iskolatípusok közti nagyfokú és növekvő különbség. Reményeink szerint az átalakítás javítani fogja a különböző társadalmi csoportok közötti esély-egyenlőséget.

A Nemzeti alaptanterv szimbolikus dokumentum is, amellel, hogy kormányrendelet melléklete. Tartalma üzenetértékű, a társadalom egésze számára annak foglalatja, hogy mi minden tekinthető ma Magyarországon a nemzedékek közti kulturális kincsnek, kapcsoltnak, „nemzeti minimumnak”. Fontos, hogy olyan nyelvezettel fogalmazzon, amit a szakemberek és a laikusok egyaránt, tehát a szülők és az oktatás minden szintjének szereplői megértenek. A Nemzeti alaptanterv általánosabb szinten fogalmaz, mint a kerettantervek, ez lehet alapja az egységességnek és a differenciálásnak. Mondok egy példát: Petőfi költészetét fel kell dolgozni. De azt már a kerettanterv mondja meg, hogy az általános iskolában a tájéltészet, a középiskolában a népies dalköltészet, ars poeticák, szabadság és szerelem témakörök miként kerülnek feldolgozásra. Tehát a különbségeket igazából a kerettanterv fogja majd nyilvánvalóvá tenni. A NAT nem mondja meg, hogy melyik tantárgy mikor kezdődik, csak azt, hogy az oktatás-nevelés melyik szakaszában, mely műveltségi tartalmakat kell elsajátítani: önálló tantárgyként, valamely tantárgy részeként vagy tantárgyközi elemként.

Miközben előadásom a módosulások bemutatását tűzi ki célul, hadd kezdjem azzal, hogy az alapstruktúra megmarad a magyar közoktatás háromszintű tartalmi szabályozásában. Annyiban egyszerűsödik a rendszer, hogy bár továbbra is a Nemzeti alaptanterv alapján készülnek el a kerettantervek, a kerettantervek helyi tantervekké való adaptálása egyszerűbb lesz. A tantestületek adminisztrációs feladatai leegyszerűsödnek, a kerettantervek alapján megalkothatják az iskolák saját helyi tantervüket apró változtatások átvezetésével.

A Nemzeti köznevelési törvény tervezete a következőképpen fogalmaz a Nemzeti alaptanterv vonatkozásában: *„Az iskolai nevelés-oktatás tartalmi egységét, az iskolák közötti átjárhatóságot a Nemzeti alaptanterv biztosítja, amely meghatározza az elsajátítandó műveltségértalmat, valamint kötelező rendelkezéseket állapíthat meg az oktatásszervezés körében, így különösen a tanulók heti és napi terhelésének korlátozására.”* Tehát fontos kitétel, hogy a műveltségi elemekkel egészül ki a Nemzeti alaptanterv. Annyiban ez nem új, hogy már az 1995-ös Nat is tartalmazott közműveltségi elemeket, csak 2003-as módosításával kerültek ki ezek az elemek a kormányrendelet mellékleté-

ből. Ezek az elemek hordozzák a kollektív identitásképzés funkcióját, a generációk közti műveltségi kapocs ezekből az elemekből áll össze. Ha Petőfi, Arany János vagy Széchenyi István nevét hallja valaki, aki részt vett a magyar közoktatásban, annak számára, bármilyen szakmát is választ a későbbiekben, a közösség tagjaként ez olyan kapocs, amely nem szorul értelmezésre, közös kulturális kincsünk, kódunk. Másrészről a kimeneti szabályozás oldaláról nézve lehetőséget jelent a követelmény-standardizációra, ami könnyebbé, átláthatóbbá, egyszerűbbé teszi a rendszert, s ez nemzetközi mérések szerint is fontos eleme lehet egy rendszer eredményességének is.

Lényegesebb módosulás a Nemzeti alaptanterv négy területén történik. Az első a NAT küldetésének újradefiniálása. A nevelés és az értékek hangsúlyozása fontos, amely változás összhangban van a Nemzeti köznevelési törvénytervezet azon szándékával, hogy az oktatás-nevelés rendszere a közszolgálat státusra épüljön, szemben a korábbi szolgáltatás koncepcióval. A második új terület a kulcskompetenciák és kiemelt fejlesztési területek kiegészítése. A kulcskompetenciák például kiegészülnek a műszaki-technikai tudással. Míg az európai ajánlásban szerepelt, a magyar átvételnél ez a terület nem jelent meg önállóan, ezentúl viszont hangsúlyosabban érvényesül természettudományos és technikai kompetencia néven. A kiemelt fejlesztési területek új, a társadalmi elvárások által megfogalmazott elemekkel bővültek (fenntarthatóságra nevelés, családi életre nevelés, munkára nevelés, közösségi életre és közösségi tevékenységekre nevelés), amelyek a társadalmi szolidaritás megerősítését szolgálják.

A tantárgyközi elemek nem tantárgyakká rendeződő ismeretek, olyan műveltségi tartalmak, amelyek a 10 műveltségi terület valamelyike által nem kerülnek megjelenítésre. Ezek az új elemek a komolyabb szakmai odafigyelés biztosításán keresztül segíthetik a versenyképesség növelését. Ugyanakkor szerteágazó módon meg tudnak jelenni különböző tanórákon párhuzamosan: az egészségtudatosság a Testnevelés és sport, Életvitel és gyakorlat, Ember és természet műveltségterületen keresztül a testnevelés, biológia, fizika, kémia, osztályfőnöki órákon egyaránt hangsúlyozott szerepet kaphat. Az előbbi példa segítségével mindenki el tudja képzelni, hogy a többi felsorolt ismerethez – a mellettük megjelent műveltségi területek alapján – mely tantárgyak kapcsolódnak:

- környezettudatosság: Ember és természet, Földünk – környezetünk, Életvitel és gyakorlat;
- erkölcsi, morális tudatosság: Ember és társadalom, Életvitel és gyakorlat, Magyar nyelv és irodalom, Művészetek;
- jogi és állampolgári tudatosság: Ember és társadalom; Életvitel és gyakorlat;
- gazdasági és pénzügyi tudatosság: Ember és társadalom, Földünk – környezetünk, Életvitel és gyakorlat, Matematika;
- média és médiumtudatosság: Művészetek, Informatika, Magyar nyelv és irodalom;
- önismeret, szereptudatosság: Testnevelés és sport, Életvitel és gyakorlat, Magyar nyelv és irodalom, Művészetek;
- fogyasztóvédelem: Életvitel és gyakorlat, Informatika.

A 10 műveltségi terület közös kiemelt céljairól és általános jellemzőiről szólnék néhány szót a közműveltségi tartalmak ismertetését megelőzően. Az elmúlt évtizedekben az oktatás súlypontja a praktikum felől eltolódott az elméleti sík felé, ezt kell most egy kicsit visszafordítani. Ennek jegyében a szakiskolák kiürültek és mindenki érettségit

akart szerezni, miközben az olyan szakemberek utánpótlása, mint pl. a kőműves, villany-szerelő, veszélybe került. Az pontosan látszik, hogy a világban a természettudományos műveltség, a műszaki kultúra komoly előrehaladást jelent és versenyképesség-növelő tényező. Ugyanakkor számos más kihívás előtt is áll világszerte a XXI. századi oktatás, mint az információs eszközök hatékony használata, a médiumok kritikai olvasata, a tevékenység-központú pedagógia középpontba állítása, a kreativitás fejlesztése. Fontos a diákok szociális kompetenciáinak fejlesztése is, amely az élményközpontú, tanórán kívüli tevékenységeken keresztül képzelhető el legjobban. Általánosan elmondható a különböző műveltségi területekről, hogy az egyes iskolai szakaszokban ismétlődő szempontok szerint, nem lezárt rendszerben, spirálisan bővülő ismereteket tartalmaznak. Elsősorban nem a tanórai feldolgozás sorrendjét és szintezését jelenítik meg és hangsúlyos a tudás örömének, a beleélésnek, a személyes véleményalkotásnak, a társas tanulás különböző formáinak tanulásban betöltött szerepe a műveltségi területeken.

A megjelenő közműveltségi tartalmak a klasszikus három iskolaszakasz szerint rendezik az ismereteket: 1–4. osztály, 5–8. osztály, 9–12. osztály. A műveltségterületek egy része maga is tantárgy, más részük pedig több tantárgyat ölel fel. Tantárgyanként más és más, eltérő struktúrában kerülnek felsorolásra a témakijelölés és a feldolgozási szempont megjelölésével. Pl. Az ókori Egyiptom anyagi és szellemi kultúrája, vagy 5 népdal, vagy csak a szerző neve (Juhász Gyula) jelenik meg, vagy konkrét mű (Kölcsy Ferenc: Himnusz) is. Beépülnek speciális elemek is a különböző műveltségterületek anyagaiba:

- a magyar és az európai közös kulturális szimbólumok használata (*Magyar nyelv és irodalom*);
- a kapcsolati kultúra – interkulturális készségek fejlesztése (*Idegen nyelv*);
- a problémafelvetés pontos megfogalmazása és a modellalkotás folyamata (*Matematika*);
- a történeti gondolkodásmód kialakítása (*Ember és társadalom*);
- a műveltségterületen belüli tantárgyak közötti összefüggések (integrált szemlélet) érvényesítése (*Ember és természet*);
- törekvés a természetföldrajzi-ökológiai és a társadalomföldrajzi elemek egyensúlyára (*Földünk-környezetünk*);
- önkifejezés, tehetséggondozás és közösségépítés kiemelt kezelése (*Művészetek*);
- kapcsolat létesítése a nem-konvencionális tanulási technikákkal és a médiaismerettel (*Informatika*);
- az életben való gyakorlati boldoguláshoz szükséges elemek (pl. a gyakorlati, műszaki, háztartási, gazdálkodási, közlekedési ismeretek) feldolgozása (*Életvitel és gyakorlat*);
- a cselekvő, mozgásos életvitel megismertetése (*Testnevelés és sport*);

A részleteket egy példán keresztül szeretném szemléltetni a Nemzeti alaptantervből, ezért elsőnek Önöknek, mutatok valamit az Ember és társadalom tervezett anyagából, ahová a történelem tantárgy is tartozik. Az első négy évfolyamon a tanulók a történelmi látásmód alapelemeit (időbeliség, helyszín, szereplők) sajátíthatják el a személyes, családi történelem, valamint a magyar történelem jelentős eseményeinek, szereplőinek, megismerésén keresztül. Az 5–8. évfolyamok képzési szakaszában a történelem tananyag feldolgozásának alapelve a tanulók számára a történetek elbeszélésén, megjelenítésén alapuló és tevékenységközpontú történelemtanítás lesz a tervek szerint, amelynek

egyik eszköze a jelentős történelmi személyiségek bemutatása. Fontos szempont ugyanakkor ebben az életkorban a szűkebb és tágabb környezet történelmi, kulturális, vallási értékeinek megismertetése, valamint hogy megismerjék a tanulók a történelmi múltat feldolgozók (történész, régész, nyelvész) munkájának alapelemeit. A 9–12. évfolyam ismeretei pedig a tanítás a forrás- és tevékenységközpontú tananyag-feldolgozásra épülnek. Ennek keretében a diákoknak meg kell ismerkedniük a történelmi múlt különböző forrásainak (szöveges, képi, audiovizuális) általános jellemzőivel, feldolgozási szempontjaival, továbbá el kell sajátítaniuk azt a képességet, hogy a különböző típusú forrásokban meglássák az azt létrehozó szerzők nézőpontját. Kiemelt szerepe van a problémaközpontú és elemző tanításnak is, amely segít a történelmi problémahelyzetek megértésében, illetve a mában felmerülő kérdések történeti gyökereinek megértésében.

A fejlesztési területek tekintetében lesznek elemek, amelyek különböző képzési szakaszokon átívelő módon lesznek jelen (pl. kulcsszavak és kulcsmondatok keresése szövegekben). Lesznek, amelyek pedig az életkori sajátosságoknak megfelelően bomlanak ki a különböző évfolyamokon. Például az információgyűjtés már lehet történelemből feladat a szabadságharc kapcsán, viszont szakirodalmi művek olvasása és információk rendszerezése, értelmezése csak a 9–12. évfolyamon kaphat egyre nagyobb mértékben szerepet. A Nemzeti alaptantervben ezeket az egymásra utalásokat helytakarékosan nyilak fogják jelezni, ezzel szerkezetében is áttekinthetővé téve az egymásra épülő egységeket. A közműveltségi tartalmak tekintetében lesznek ismétlődő honismereti hosszmetzeti témák, amelyek mélységi és ismétlődő jellegének részleteit a kerettantervek fogják meghatározni. Hadd szemléltessem a 6. témán keresztül a különböző képzési szakaszok közötti különbségeket.

6. Magyarország a XVII-XVIII. században

5–8. évfolyam	9–12. évfolyam
1. Végvári küzdelmek. 2. Bocskai István és a hajdúk. 3. Az Erdélyi Fejedelemség virágkora Bethlen Gábor idején. 4. Zrínyi Miklós a hadvezér. 5. Rákóczi-szabadságharc személyiségei, célkitűzései. 6. Magyarország újjáépítése a Habsburg Birodalomban.	7. Küzdelmek, hétköznapiak, kultúra a három részre szakadt Magyarországon. 8. A török kiűzése és a Rákóczi-szabadságharc. 9. Népesedési, társadalmi és gazdasági változások. 10. A Magyar Királyság a XVIII. századi Habsburg Birodalomban, a felvilágosult abszolutizmus.

A Nemzeti alaptanterv strukturált módon társadalmi vitára lesz bocsátva, műveltségi területenként lehet majd hozzászólni. Zárt és nyitott kérdések adnak lehetőséget a véleményezésre az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet honlapján keresztül. Ha elfogadjuk, hogy a Nemzeti alaptanterv foglalatát adja a magyar társadalom múlt és jelen kérdéseiről vallott nézeteinek, akkor evidens, hogy ehhez társadalmi konszenzus, támogatás szükséges a bevezetését megelőzően.

Hadd szóljak külön a kerettantervi szabályozásról. A kerettantervekre vonatkozóan a következőképpen fogalmaz a Nemzeti köznevelési törvénytervezet: „A *Nat-ban foglaltak érvényesülését az oktatásért felelős miniszter által rendeletben kiadott kerettantervek biztosítják. Az egyes iskolatípusokban és oktatási szakaszokban a kerettantervek tartalmazzák a nevelés és oktatás céljait, a tantárgyi rendszert, az egyes tantárgyak témaköreit, tartalmát, a tantárgyak évfolyamonkénti vagy kétévfolyamonkénti követelményeit, továbbá a tantárgyközi tudás- és képességterületek fejlesztésének feladatait, és meghatározzák a követelmények teljesítéséhez rendelkezésre álló kötelező, valamint az ajánlott időkeretet.*”

A Nemzeti alaptantervben megfogalmazódó közműveltségi tartalmakat a készülő új kerettantervek majd felhasználják, ezzel megteremtve az új tartalmak és a hagyományos diszciplínák kiegyensúlyozottabb viszonyát, illetve annak lehetőségét, hogy a képességek, készségek, kompetenciák fejlesztése a műveltségi tartalmakba ágyazódva valósulhasson meg. Az azonos képzési szakasz kerettantervei tartalmi prioritásokban fognak valószínűleg eltérni egymástól, választási lehetőséget kínálva fel a kerettantervek alkalmazóinak az intézményi adaptációra, ugyanakkor lehetővé teszik azt is, hogy az intézmények választása szabályozott keretek között történjen. Továbbá megteremtődnek így a később kidolgozandó tantárgyi követelménystandardok alapjai. Képzési szintenként mód lesz arra, hogy a tantárgyi kötelező óraszámán túl szabad órakeretben választható tantárgyak kerüljenek bevezetésre. Csak hogy néhány példát említsek: dráma és tánc, hon- és népismeret, közlekedéskultúra, médiagyakorlat, gazdálkodási és pénzügyi kultúra. Lehetőség lesz tagozatos oktatásra is, ahol plusz óraszámban lehet választott módon egyes tantárgyakat oktatni pl. informatika, idegen nyelv, művészetek stb.

A tartalmi változtatás célja és értelme, hogy az egész életen át tartó tanulás szervesen kapcsolódjon a kompetencia-fejlesztéshez: minden ismerethez kapcsolódjon kompetencia és minden kompetenciához megfelelő ismeret. Ez a változás szolgálja azt is, hogy a közoktatás képzésrendszere gyakorlatorientált legyen. Az iskolák ne a tanuló pillanatnyi tudása alapján rangsorolják a diákokat, hanem a benne rejlő hosszú távú lehetőségek, képességek alapján. Az új ismeretek megjelenése természetesen feladatot jelent a kerettantervek átalakításánál. Például teljes az egyetértés abban a kérdésben, hogy a médiaismeretekre szükség van nemcsak 7. osztálytól, hanem az általános iskola 1. osztályától kezdve. Számos felmérés igazolja, hogy az információs dömpingnek leginkább kiszolgáltatottak a kisiskolások. Fontos, hogy a különböző valóságfikciók között különbséget tudjanak tenni a tanulók már alsó tagozaton és képesek legyenek megítélni az internetes tartalmak, információk valóságosságát, hitelességét.

Számos változtatás előtt állunk még, amely feladatot ró a kerettantervek kidolgozóira és az alkalmazókra egyaránt. Ehhez kívánok sok erőt a közoktatás rendszer minden szereplőjének!

Köszönöm a figyelmet!